

Pillars of the Political System of Islam in Ziyārat-e “Amin Allāh” and “Āl-e Yāsin”¹

Reza Lakzaee¹

1. Ph.D., Research Institute of Islamic Sciences of Imam Sadiq (AS), Qom, Iran. r.lakzaee@gmail.com

Abstract

The purpose of the present study is to explain the political system of Islam based on the themes in Ziyārat-e Amin Allāh and Āl-e Yāsin. The method of study is inferential-analytic and the results showed that seemingly there is a summary-detail relationship between these two Ziyārat Nāmeḥ and they are complementary. The relationship between Imam (leader) and community or in Fārāb’s word, learned governor and people, is not merely a dry, juridical, totalitarian, and autocratic relationship, but rather it is emotional and romantic. In this relationship, Imam and community are on the same boat and head to an identical destination. In this political system, all emotional and sentimental, outer and inner, material and spiritual, individual and social needs are considered. According to the view and ideology presented in these two Ziyārat Nāmeḥ, the duty of the political system, in addition to providing people’s security and organizing this world, is to provide their prosperity and safety in the other world and their eternal survival. This important task is doable only by the political system of Islam under the government of learned people. It is a key point and if neglected, the political system will not be accomplished and Islamic anymore and cannot lead humans and society to prosperity.

Keywords: Ziyārat-e Amin Allah, Ziyārat-e Āl-e Yāsin, Imam Sajjād (AS), Political System.

1. Received: 2019/06/03 ; Revised: 2020/04/09 ; Accepted: 2021/06/10

© the authors

<http://sm.psas.ir/>

Publisher: Political Studies Association of the Seminary

ارکان نظام سیاسی اسلام در زیارت «امین‌الله» و «زیارت آل یاسین»^۱

رضا لکزایی^۱

۱. دکتری، پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق(ع)، قم، ایران. rlakzaee@gmail.com

چکیده

هدف پژوهش حاضر تبیین نظام سیاسی اسلام براساس مضامین زیارت امین‌الله و زیارت آل یاسین می‌باشد. روش پژوهش استنباطی - تحلیلی بوده و نتایج نشان داد به نظر می‌رسد این دو زیارت‌نامه رابطه اجمال و تفصیل با یکدیگر دارند و مکمل هستند. رابطه امام و امت و یا به تعبیر فارابی رئیس فاضل و مردم، صرفاً یک رابطه خشک حقوقی و از بالا به پایین و دستوردهنده و اطاعت‌کننده نیست، بلکه یک رابطه عاطفی و عاشقانه است. رابطه‌ای که در آن امام و امت بر یک کشتی سوار و به سوی یک مقصد در حرکت هستند. در این نظام سیاسی به تمامی نیازهای عاطفی و احساسی، ظاهری و باطنی، مادی و معنوی، فردی و اجتماعی توجه می‌شود. براساس نگاه و تفکری که در این دو زیارت‌نامه ارائه می‌شود، وظیفه نظام سیاسی، علاوه بر تأمین امنیت بقای دنیوی و سامان دادن به دنیای مردم، تأمین سعادت و امنیت اخروی و بقای ابدی آنان هم است و این مهم تنها از عهده نظام سیاسی اسلام که ریاست آن را انسان‌های فاضل بر عهده دارند، برمی‌آید و این نکته کلیدی و مهمی است که اگر مورد غفلت قرار بگیرد، نظام سیاسی دیگر فاصله و اسلامی نخواهد بود و انسان و جامعه را به سعادت نخواهند رساند.

واژه‌های کلیدی: زیارت امین‌الله، زیارت آل یاسین، امام سجاد(ع)، نظام سیاسی.

۱. لکزایی، رضا (۱۴۰۱). ارکان نظام سیاسی اسلام در زیارت «امین‌الله» و «زیارت آل یاسین». *سیاست متعالیه*، ۱۰(۳۶): ص ۲۱-۴۲.
DOI: 10.22034/sm.2021.108959.1392

تاریخ ارسال: ۱۳۹۸/۰۳/۱۳؛ تاریخ اصلاح: ۱۳۹۹/۰۱/۲۱؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۲۰

ناشر: انجمن مطالعات سیاسی حوزه

۱. مقدمه

مطالعه تاریخ زندگی انبیای الهی به ما توجه می‌دهد که تمام انبیاء در صف اول مقابله و مبارزه با طاغوت درون و برون بوده‌اند، نوح، ابراهیم، موسی، داوود، صالح، عیسی، پیامبر(ص)، سید الشهداء و... هم که قیام نمودند، هدفشان به دست گرفتن حکومت و درهم شکستن حکومت طاغوت بود و ایشان «اصلاً برای این معنا آمده بود و این خود يك افتخار است و آنهایی که خیال می‌کنند که حضرت سیدالشهداء برای حکومت نیامده، خیر؛ ایشان برای حکومت آمدند، برای اینکه باید حکومت دست مانند سیدالشهداء و کسانی که شیعه سیدالشهداء هستند، باشد. اصل قیام انبیاء از اول تا آخر این بوده است» (امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۲: ص ۳). چه افتخاری از این بالاتر! چرا که حکومت باید در دست باکفایت و امین سرورانی همچون سیدالشهداء باشد.

با این نگاه می‌توان گفت جداسازی و تجزیه سیاست از دیانت، از بزرگ‌ترین مظاهر شرک در جهان معاصر است (مقام معظم رهبری، ۱۳۶۸/۴/۱۴)، چرا که شریعت روح سیاست بوده و سیاست بدون شریعت نبوی چونان پیکری بی‌روح است (صدرالمتألهین شیرازی، ۱۳۸۵: ص ۴۹۶؛ جبارزاد و لکزایی، ۱۳۹۷). با دیدن شدن روح شریعت به کالبد سیاست است که سیاست جان می‌گیرد، زنده می‌شود و زندگی‌ساز. بنابراین، اسلام یکپارچه سیاست و بلکه سیاست، به منزله سر اسلام است (امام خمینی، ۱۳۸۵: ج ۱۰، ص ۴۴۹).

باید در نظر داشت که در خلال معارف ناب دعا، «معرفت‌های لازم برای زندگی گنجانده شده است» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۲/۸/۱۵)، چرا که «دعاها چشمه معارف اسلامی است» (همان). معارفی که در ادعیه ارائه شده، هم زندگی معنوی انسان را سامان می‌دهد و هم زندگی دنیوی او را؛ به عبارت دقیق‌تر در ادعیه، روش اصلاح تمام مسائل جهان اسلام از طریق دعوت به معنویت ارائه شده است (امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۸: ص ۴۲۲). «و ای کاش کسی می‌آمد و این ادعیه ائمه(ع) را ترجمه می‌کرد، این را شرح می‌کرد، این ادعیه خیلی محتاج به شرح است... همه چیز در اینها هست، در عین حالی که دعاست. شما ادعیه حضرت سجاد(ع) را می‌بینید، دعاست، اما چه می‌کند در این دعاها! هم معنویات هست، هم قضیه حکومت هست، همه چیز هست، هم از بین بردن حکومت ظلم است، چنانچه سیره همه ائمه(ع) بر این بوده»^۱ (امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۲۱: ص ۶).

۱. برای مطالعه برخی شروح زیارت امین‌الله ر.ک.: گیلانی، ۱۳۸۵؛ الحسینی الامینی، ۱۴۳۳ق، رسولی محلاتی، ۱۳۷۹؛ تحریری، ۱۳۷۹؛ مدرسی فتحی، بی‌تا؛ برای مطالعه شرح زیارت آل یاسین ر.ک.: کورانی عاملی، ۱۳۹۳.

بنابراین، از منظر اسلام‌شناس، فقیه و فیلسوف سیاسی شهیر و بزرگ جهان، امام خمینی، معارف اهل بیت(ع)، دارای مضمون سیاسی است و ایشان آرزو داشتند که کسی یا کسانی [و بلکه پژوهشگر و پژوهشگاه‌هایی] معارف ادعیه را تحلیل، بررسی و ارائه کنند. در اکثر معارفی که از اهل بیت(ع) به ما رسیده و از جمله زیارت امین‌الله و زیارت آل یاسین، مسائل سیاسی مطرح شده است.^۱

اما نگاه ما به اهل بیت(ع) و معارف ایشان، هم مهم است. باید در نظر داشت که اهل بیت(ع) سیاستمدار هستند و صریحاً خودشان را سیاست‌مدار (قمی، ۱۳۸۰: ص ۹۰۲) و عالم به سیاست و شایسته سیاستمداری نامیده (حرانی، ۱۴۰۰: ص ۸۰۰) و ولایت به معنای حکومت و به تبع آن، تمامی مناصب سیاسی و اداری را به حلال و حرام تقسیم نموده (همان: ص ۵۹۹) و حاکمیت تمامی ظالمین را در طول تاریخ باطل دانسته‌اند (همان: ص ۷۹۴). امام، زمامدار دین، عامل نظم و نظام مسلمین، تأمین‌کننده صلاح دنیا، باعث عزت مؤمنین و بنیان و ریشه اسلام است و به وسیله امام نماز و زکات و روزه و حج و جهاد به صورت تمام و کمال و صحیح انجام می‌شود و احکام الهی جاری و امنیت مرزها تأمین می‌گردد (همان: ص ۷۹۶)، لذا، اطاعت از فرمان او واجب است (همان: ص ۸۰۰). به این ترتیب، ائمه(ع)، به روشنی فلسفه سیاسی، فقه سیاسی و نظام سیاسی حق و باطل و حلال و حرام را معرفی و خود را حق و مفترض الطاعه عنوان کرده‌اند.

بنابراین، با این نگاه، استخراج مؤلفه‌های سیاسی زیارت امین‌الله و زیارت آل یاسین، نباید امری دور از انتظار باشد. لذا، پژوهش حاضر بر این فرضیه استوار است که ادعیه و از جمله زیارت امین‌الله و زیارت آل یاسین دارای مضامین سیاسی می‌باشند که با روش استنباطی - تحلیلی به آن پرداخته شده است.

۲. چارچوب تحلیل

ارکان نظام سیاسی را چه عناصری تشکیل می‌دهد؟ به نظر می‌رسد یکی از پاسخ‌های جامع به این پرسش را فارابی ارائه نموده است. فارابی در «رساله المله»، به چند رکن اشاره می‌کند. یکی «مله» که همان دین است، دومی رئیس و رهبر نظام سیاسی و سومی هم مردم است که می‌توانند کم یا زیاد باشند. چهارمی هم غایت و هدفی است که رئیس نظام سیاسی تعقیب می‌کند.

۱. برای مطالعه درباره سند این دو زیارتنامه و شروح مرتبط ر. ک: کورانی عاملی، ۱۳۹۳: ص ۲۸-۳۰.

فارابی در ابتدای کتاب «الملة» می‌نویسد: «مله (دین) عبارت است از آراء و افعال وضع شده، مقید به شرایطی که رئیس اول برای جمع ترسیم می‌کند و هدف او این است که به مدد بهره‌گیری مردمان از دین، به غرضی که در مورد آنها دارد، نائل شود و یا به کمک آنان، به غرض مشخص برسد. جمع، ممکن است عشیره باشد و ممکن است مدینه (شهر) یا ناحیه باشد و ممکن است امت بزرگ و یا امت‌های بسیار باشد. رئیس (اول) اگر فاضل باشد و ریاستش هم در حقیقت فاضله باشد، همانا در تقدیر و ترسیم دین، خواهان آن است که هم خود و هم همه کسانی که تحت ریاستش هستند را به سعادت قصوی که سعادت حقیقی است، برساند و البته آن دین و آیین باید فاضله باشد» (فارابی، ۱۳۷۸: ص ۲۹۳).

از نظر فارابی ریاست نظام سیاسی می‌تواند ریاست فاضله، ریاست جاهله، ریاست ضاله و ریاست مموهه^۱ باشد، «اما رئیس اول فاضل، در واقع کسی است که حرفه زمامداری اش مرتبط با وحی الهی است» (فارابی، ۱۹۸۶: ص ۴۳؛ ۱۳۷۹: ص ۲۹۲). در ادامه براساس این چارچوب نظری، ابتدا ارکان نظام سیاسی در زیارت امین‌الله و سپس ارکان نظام سیاسی در زیارت آل یاسین تحلیل و ارائه می‌شود.^۲

۳. ارکان نظام سیاسی الهی در زیارت امین‌الله

در جدول شماره ۱، ارکان سیاسی نظام سیاسی الهی که در زیارت امین‌الله ارائه شده، براساس چارچوب نظری فارابی قابل مشاهده است.

جدول ۱- ارکان نظام سیاسی اسلام در زیارت امین‌الله

ردیف	متن زیارتنامه	ترجمه	توضیحات
۱	السَّلَامُ عَلَیْكَ يَا امِینَ اللّٰهِ فِی اَرْضِهِ وَحُجَّتِهِ عَلٰی عِبَادِهِ	سلام بر تو ای امین خدا بر روی زمینش و حجت او بر بندگانش	رهبر، امین‌الله است و قلمرو حکومتش سراسر زمین. مشروعیت رهبر از جانب خداست
۲	السَّلَامُ عَلَیْكَ يَا امِیرَ الْمُؤْمِنِینَ	سلام بر تو ای امیرمؤمنان [اگر این زیارت برای امام دیگر خوانده شود، «السلام عليك یا امیرالمؤمنین» گفته نمی‌شود]	دوازده امام، مصادیق قطعی و بارز امین‌الله هستند.

۱. آنکه ظاهرش با باطنش مخالف باشد.

۲. از ترجمه استاد حسین انصاریان استفاده شده است.

ردیف	متن زیارتنامه	ترجمه	توضیحات
۳	أَشْهَدُ أَنَّكَ جَاهِدْتَ فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ	شهادت می‌دهم که تو در راه خدا آنچنان که باید جهاد کردی.	اعمال قدرت، حق مشروع دولت اسلامی است.
۴	وَعَمِلْتَ بِكِتَابِهِ	به کتابش عمل نمودی	قانون، کتاب خدا و سنت رسول خدا(ص)
	وَأَتَّبَعْتَ سُنَنَ نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ	و روش‌های پیامبرش (درود خدا بر او و خاندانش) را پیروی کردی.	است و خود رهبر هم تابع قانون الهی است.
۵	حَتَّى دَعَاكَ اللَّهُ إِلَى جِوَارِهِ فَقبَضَكَ إِلَيْهِ بِاخْتِيَارِهِ	تا خدا تو را به جوارش خواند، پس با اختیارتش تو را به جانب خود قبض روح نمود.	غایت نظام سیاسی، رسیدن به سعادت، یعنی رسیدن به جوار رحمت الهی است.
۶	وَأَلَزَمَ أَغْدَانِكَ الْحُجَّةَ مَعَ مَالِكَ مِنْ الْحُجَجِ الْبَالِغَةِ عَلَى جَمِيعِ خَلْقِهِ	و دشمنانت را ملزم به حجت کرد، با آنچه تورا است، از برترین برهان‌ها و برهان‌های برین و رسا بر همه مخلوقاتش.	مردم حق انتخاب دارند، به این معنا که مردم قادر هستند که رهبری امام را بپذیرند و نپذیرند، اما آزاد به معنای مجاز و حتی مختار نیستند که نپذیرند. و لو مجبور نبوده، اما مفوض هم نیستند.

۳-۱. ضرورت حکومت

در باب ضرورت حکومت باید گفت، عقل، به تنهایی ضرورت حکومت را تشخیص می‌دهد، اما اینکه چه کسی و چرا باید حکومت کند را عقل تشخیص نمی‌دهد. این چارچوب مهم و اساسی را باید وحی در اختیار انسان قرار دهد که عبارت «وَحُجَّتُهُ عَلَيَّ عِبَادِهِ» بر آن دلالت دارد. امام حجت بر بندگان بوده و خداوند با انتخاب و معرفی او، لطف و رحمت خود را شامل حال بندگانش نموده است و به سبب امام بر بندگان احتجاج می‌کند. آنگاه در مرحله اجرا و آنجا که مصداق «وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ» (شوری، ۳۸) است، می‌توان از تجارب بشری بهره برد.

۳-۲. نظام سیاسی مطلوب

امام سجاد(ع) در این زیارتنامه علاوه بر انابه و دعا، حداقل دو کار دیگر هم انجام داده‌اند و آن دو کار عبارت است از ترسیم مؤلفه‌های نظام سیاسی مطلوب اسلام و نقد نظام سیاسی حاکم بر جامعه اسلامی. با این نگاه، امام سجاد(ع) در فراز اول این زیارتنامه می‌فرماید: «الْإِسْلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمِينَ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ» و از امام(ع) به عنوان امین خدا در زمین خدا یاد می‌کند. امام رضا(ع) که زیارت امین‌الله توسط ایشان هم نقل شده می‌فرماید: «الإمام امينُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ وَ خَلْفِهِ» (حرانی، ۱۴۰۰ق: ص ۷۹۸). پس، رهبر در فلسفه سیاسی اسلام، امین‌الله است و نه ظل‌الله. امام در همین چند کلمه می‌فرماید کسی که مورد اعتماد خداست، باید

مردم هم به او اعتماد کرده و حکومت را به او واگذار کنند. از طرفی نظام سیاسی حاکم بر جامعه اسلامی را هم نقد می‌کنند و می‌فرمایند: کسی که به قدرت، بیت‌المال، احکام حقوقی، سیاسی، اخلاقی، فقهی و جان و مال و ناموس مردم، به چشم امانت نمی‌نگرد و آشکارا در این امانت‌ها خیانت می‌کند، و به بلاد اسلامی بخشنامه می‌فرستد و دستور می‌دهد که امین خدا لعن شود، غاصب مقام امامت است و شایستگی رهبری جامعه اسلامی را ندارد.

خصوصیت امین، امانت‌داری اوست و مدیر در نظام اسلامی امانت‌دار بوده و مسئولیت او، امانت است و نه طعمه و نردبانی برای بالا رفتن و بالا بردن شهرت و ثروت و قدرت (ر.ک: برزگر، ۱۳۹۳: ص ۷). با مروری اجمالی بر احادیث پیرامون رد امانت و دوری از خیانت، درمی‌یابیم که این موضوع از نظر شارع مقدس بسیار حائز اهمیت است (کلینی، ۱۳۸۷: ج ۲، ص ۲۶۹).

امام خمینی براساس روایات وارده درباره امانت و امانت‌داری، شاخص جامعه مطلوب را اعتماد اعضاء به هم می‌داند که با ترک خیانت و رعایت امانت محقق می‌شود. ایشان بر این باور است که اولاً: انسان‌ها در صورتی در دنیا می‌توانند به راحتی زندگی کنند که با یکدیگر تعاون و همکاری داشته باشند، چرا که زندگی انفرادی برای هیچ کس مقدور نیست، مگر کسی که از جامعه بشری خارج و به حیوانات وحشی پیوسته باشد. ثانیاً: چرخ بزرگ زندگی اجتماعی بر محور اعتماد مردم به یکدیگر می‌چرخد و اگر بین مردم اعتمادی وجود نداشته باشد، باید با زندگی راحت و بی‌دغدغه هم وداع کنند. ثالثاً: پایه عظیم اعتماد به دو ستون تکیه دارد، امانت و ترک خیانت. رابعاً: شخص خائن مورد اطمینان نیست و از مدنیت و هم‌عضوی جامعه انسانی خارج است، او را در محفل مدینه فاضله به عضویت نمی‌پذیرند و معلوم است چنین شخصی با چه حالت سخت و زندگی تنگی زندگی می‌کند، بلکه باید خائن را از زمره جنس انسانی خارج و به برترین شیاطین ملحق کرد (امام خمینی، ۱۳۷۷: ص ۴۷۶).

بنابراین، دو مدل حکومت و نظام سیاسی شکل می‌گیرد، دولت امین (که عادل است) و دولت خائن (که جائز است). در دولت امین‌الله مردم در آرامش و آسایش زندگی می‌کنند و در دولت خائن، فضائل و ارزش‌های الهی و انسانی به آسانی قربانی می‌شود. واژه ارض و نیز خلق که امام رضا(ع) افزودند، نشان‌دهنده چشم‌انداز و افق نگاه حکومت امین‌الله را نشان می‌دهد، چون او امین خدا در روی زمین و حجت او بر جمیع بندگان تا روز قیامت است.

۳-۳. منزلت رهبر

در نظام سیاسی اهل بیت(ع)، رهبر همچون طبیب می‌باشد، طبیب، طبیب است، حتی اگر مطب نداشته باشد و هیچ بیماری به او مراجعه نکند، اما اگر مطب داشت و بیمار برای معالجه پیش طبیب رفت، طبیب او را معالجه می‌کند. امین‌الله هم امین‌الله است، اقبال و ادبار در امین‌الله بودن او تأثیری ندارد. بنابراین، امین‌الله، رهبری جامعه اسلامی را در دست دارد و باید در دست داشته باشد، اگر مردم با او همراه شدند، دولت تشکیل می‌دهد و اعمال حاکمیت می‌کند، و برای حفاظت از اسلام دست به قبضه شمشیر هم می‌برد و روشن است که استفاده از سلاح، اوج انجام یک فعل سیاسی می‌باشد. بنابراین، امام سجاد(ع) بین رهبری و حاکمیت تفکیک کرده و معتقدند: رهبر، معجر قانون الهی است که در کتاب خدا و سنت رسول خدا(ص) ارائه شده تا با همراهی مردم، حکومت تشکیل دهد و جامعه را به قرب الهی نائل کند. نکته مهم دیگری که از این فراز به دست می‌آید این است که اسلام از ابتدا، دینی سیاسی است و سیاست ذاتی آن می‌باشد. رهبر آن، «امین خدا» و مورد اعتماد خداست و خداوند، حکومت بر زمین را در اختیار او گذاشته تا قوانین خدا را در زمین اجرا کند و بندگان را احیاء و زمین را آباد کند. اما مردم آزاد هستند و می‌توانند که رهبری امام را بپذیرند و می‌توانند که نپذیرند.

۳-۴. قانون

قانونی که رهبر امین، آن را اجرا می‌کند، قرآن کریم و سنت رسول خدا(ص) می‌باشد. اولین نفری هم که به کتاب خدا عمل می‌کند و از سنت پیامبر(ص) تبعیت می‌نماید، امامی است که از او به عنوان امین خدا نام برده شده است، چون اگر امین‌الله به قانون خدا عمل نکند، امین‌الله نیست. به دیگر سخن شخصیت حقیقی امین‌الله کاملاً تابع شخصیت حقوقی اوست.

بنابراین، در این نظام سیاسی مقدس و الهی، قدرت چون امانت است، فسادآور نیست. باید دقت داشت صحبت از امین‌الله به عنوان رهبر و عنصر کلیدی نظام سیاسی الهی است، نه هر که قدرت را به دست گرفت. امین‌الله در امانت خیانت نمی‌کند و قدرتی که دست اوست، فسادخیز نیست. در این نظام الهی، کسی که قدرت دست اوست، سرمشق و الگوی محبت و تواضع است، نه آنکه خودکامه و دیکتاتور باشد، چون «آنکه دیکتاتور است، مسلم نیست» (امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۸: ص ۳۷۰)، چه برسد به اینکه امین‌الله باشد. به همین دلیل حضرت امیر به مالک اشتر فرمودند، دین در دست سیاستمداران شریر، اسیر بود و آنها براساس هوای نفس آن را تفسیر می‌کردند و قدرت و ثروت را با آن به چنگ می‌آوردند. «إِنَّ هَذَا

الدِّينَ قَدْ كَانَ أَسِيرًا فِي أَيْدِي الْأَشْرَارِ يُعْمَلُ فِيهِ بِالْهَوَىٰ وَ تَطْلُبُ بِهِ الدُّنْيَا»، مردم قبل از حاکمیت حضرت امیر هم نماز می‌خواندند و جمعه و جماعت داشتند، اما دین در اسارت قدرت‌طلبان و دنیامداران بود و آنها با استفاده ابزاری از دین، دنبال تأمین خواسته‌های نفسانی خودشان بودند. از نشانه‌های رهایی دین از اسارت اشرار این است که قدرت و غضب حاکمان تابع رحمت آنان بوده و سیاستمداران و مسئولان، به نیت کسب رحمت و مغفرت الهی با مردم براساس انصاف، عدالت، رحمت، گذشت و محبت رفتار می‌کنند.

۳-۵. وظیفه مردم

وقتی رهبر و قانون خدا در جامعه حضور دارد، مردم هم باید به امام که امانت خداوند در دست مردم است، اقتداء کنند و حکومت را که حق اوست، به غیر او واگذار نمایند. چنانکه مشاهده می‌شود، مردم در نظام سیاسی اهل بیت (ع) نقش مهمی دارند، این نقش مهم به‌سان ستون خیمه نظام سیاسی الهی از زبان امیرمؤمنان در نهج‌البلاغه بیان شده است. حضرت در نامه‌ای که خطاب به مالک اشتر به عنوان استاندار مصر می‌نویسند، می‌فرمایند، مردم، «عماد دین» هستند، نه «عماد» کشور و آب و خاک، «إِنَّمَا عِمَادُ الدِّينِ» (نهج‌البلاغه، نامه ۵۳)، نظام دینی بر دوش مردم است. مردم عاقل، فرهیخته، نخبه و خردورز دین خود را حفظ می‌کنند. همین تعبیر درباره نماز هم بیان شده است، اما بدون «إِنَّمَا»؛ چرا که به تعبیر آیت‌الله کاشف‌الغطاء، جهاد، پس از اعتقادات، برترین اعمال بوده و درست است که نماز عمود دین می‌باشد، اما روشن است که عمود به خیمه تعلق دارد و این جهاد است که خیمه دین را می‌سازد.

آیت‌الله شیخ جعفر کاشف‌الغطاء می‌نویسد: نماز فی‌نفسه مطلوب می‌باشد، اما جهادی که در کنار نماز و همراه رهبر الهی است، از نظر تأثیرات پیرامونی و خارجی دارای فضیلت بیشتری می‌باشد. چنانکه ارزش نماز حضرت اباعبدالله‌الحسین (ع) در کنار جهاد، ارزش غیر قابل‌توصیفی دارد. طاعت و عبودیت خدا فرع بر دوست داشتن خدا است. منشاء عمل به تکالیف هم حبّ خدا می‌باشد، چون دوست‌دار حقیقی از خدمت کردن به محبوبش لذت می‌برد و هرچه محبوب انجام دهد، او دوست دارد. محبّ براساس میزان خلوص عشق و محبتش به محبوب، عبور از تنگه‌های صعب‌العبور و کارهای سخت و طاقت‌فرسا را به خاطر او انجام می‌دهد. در اولین گام، مالش را برای به دست آوردن لبخند رضایت‌آمیز محبوب تقدیم می‌کند، در گام دوم، آسایش و آرامش و لذت‌های بلکه حلال را وداع می‌گوید و با بدن و جسم خود وارد میدان کارزار می‌شود و سختی‌ها و مشکلات را تحمل کرده و جانش را تقدیم محبوب می‌کند. در گام بعد، عاشق، عزیزانش را که به منزله جان شیرین اویند، ابراهیم‌وار فدای محبوبش می‌کند و

در گام آخر، حسین‌گون قدم به میدان می‌گذارد و هر که و هر چه که دارد و ندارد، قبل و بعد و هنگام شهادت تقدیم حضرت محبوب می‌نماید (۱۴۲۲ق: ج ۴، ص ۲۹۳).

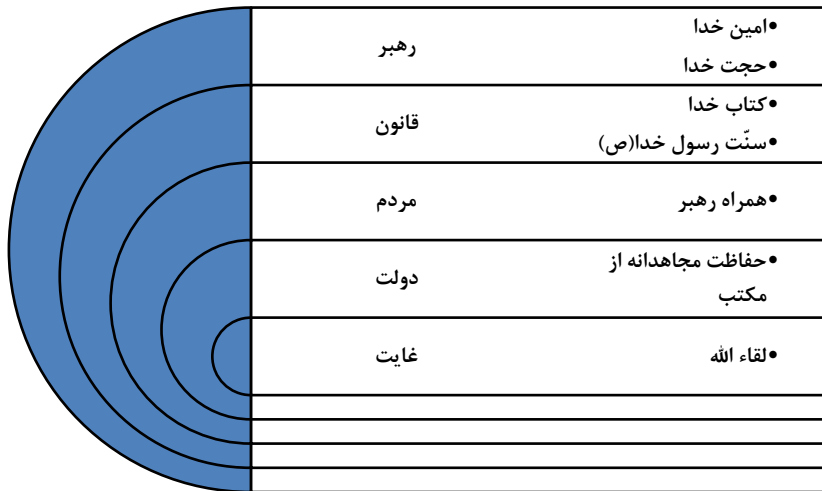
به این ترتیب ممکن است کسی نماز و روزه‌اش رو به راه باشد، اما وقتی که پای بذل مال و در مرتبه بذل جان پیش بیاید، قدم از قدم بر ندارد (امام خمینی، ۱۳۸۵: ج ۱۴، ص ۵۲۲). لذا، از بین تمام خصوصیات و ویژگی‌هایی که حضرت امیر(ع) داشتند، امام سجاد(ع) به مؤلفه جهاد امیر مؤمنان(ع) اشاره کردند و از سویی بسیار واضح است که جنگ و نبرد، بارزترین و پررنگ‌ترین کلیدواژه سیاسی در طول تاریخ است. فقهای بزرگوار شیعه همچون علامه ابن ادریس حلی (متوفای ۵۹۸) هم نگاهی ویژه به جهاد داشته‌اند. ایشان در مقدمه کتاب «سراثر»، از قول شخصی می‌نویسد که او به فرزندش توصیه می‌کرد، که ای پسرکم، در بازار توقف نکن، مگر در دو جا، در بازاری که شمشیر و زره ابزارآلات جنگی و دفاعی می‌سازند و در بازاری که کاغذ و کتاب می‌فروشند و کتاب استنساخ می‌کنند، «یا بنی لا تقوموا فی الأسواق إلا علی زراد أو وراق» (ابن ادریس حلی، ۱۴۱۰ق: ج ۱، ص ۴۳) و به این ترتیب پدر، روحیه علم‌آموزی و شهادت‌طلبی را در ذهن فرزندش زنده نگاه می‌داشته است، که این توجه به تربیت توأمان جهادی و علمی مورد توجه فقیه و دانشمند بزرگی همچون ابن ادریس قرار می‌گیرد و ایشان را بر آن می‌دارد که این مطلب را در مقدمه مهم‌ترین کتابش ذکر کند.

اگر مردم از رهبر الهی با روحیه‌ای جهادی استقبال و حمایت کردند، آن بزرگواران، دولت تشکیل می‌دهند، چنانکه پیامبر(ص) در مکه به دلیل عدم استقبال مردم، حکومت تشکیل نداد، اما وقتی در مدینه از حضرت استقبال شد، ایشان بلافاصله مسجد تأسیس کرد و بین مردم پیوند برادری ایجاد نمود و به برکت قوانین الهی و مردمی که همچون برادر بودند، حکومت تشکیل داد و توانست سنگ بنای بزرگ‌ترین حکومت و تمدن الهی را بنا نهد. از طرف دیگر، می‌توان گفت، در مقابل این سیاست الهی و متعالی، سیاست متدانی قرار دارد که در آن محتوای قانون مغایر و یا متضاد با قوانین الهی است و وقتی مردم با آن جریان، به هر دلیلی، همراه شدند، سیاست و جامعه متدانی شکل می‌گیرد و روز به روز بیشتر از خدا فاصله گرفته و قدرت هم برای مقابله و سرکوب امامان حق و همراهانشان مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۳-۶. دولت

وقتی مردم همراه امام شدند، دولت الهی تشکیل می‌شود. غایت سیاست و حکومت برقراری امنیت متعالی است. برخی غایت سیاست را برقراری نظم و عده‌ای تأمین رفاه شهروندان و یا امنیت دنیوی می‌دانند.

به نظر می‌رسد وقتی غایت سیاست برقراری امنیت متعالی (ر.ک: لک‌زایی، ۱۳۹۸) - یعنی امنیتی که در آن علاوه بر خطرات و تهدیدات محدود دنیوی، تهدیدات و خطرات اخروی که با ابدیت انسان سر و کار دارد - باشد، سایر فضایل و کمالات، از جمله عدالت را هم با خود و در دل خود دارد. لذا، امنیت با انسان‌شناسی، رفاه، سعادت و برقراری نظم گره می‌خورد. از منظر امام سجاد(ع)، غایت حکومت برقراری امنیت دنیوی و اخروی آحاد افراد جامعه است که در نهایت منجر به لقاء الهی می‌شود که با دو تعبیر «جواره» و «الیه» از آن یاد شده است، یعنی امام، جامعه را به جایی می‌برد که خودش رفته یا تصمیم دارد برود و آن ملاقات خداست، در فرازهای پایانی این زیارتنامه به صراحت ذکر می‌شود: «إِنَّكَ وَليُّ نِعْمَائِي وَمُنْتَهَى مَنَائِي وَ غَايَةُ رَجَائِي فِي مُتَقَلَّبِي وَ مُتَوَائِي»، «به راستی تویی صاحب نعمت‌هایم و منتهای آرزویم و سرحد نهایی امیدم و بازگشت‌گاه و اقامت‌گاهم». در این فراز از دعا با اختصار و جامعیت، ارکان نظام سیاسی اسلام ذکر شده که در نمودار شماره ۱ قابل مشاهده است. امام سجاد(ع) در فرازهای بعدی دعا، ویژگی‌ها و خصوصیات انسان، خانواده، جامعه و دولت متعالی را برمی‌شمرند (ر.ک: لک‌زایی، ۱۳۹۴: ص ۲۴۴).

شکل ۲- ارکان نظام سیاسی اسلام در زیارت آل یاسین

۴. ارکان نظام سیاسی الهی در زیارت آل یاسین

به دلیل اینکه دو زیارتنامه امین‌الله و آل یاسین در کلیات مشترکاتی دارند، مثل ضرورت حکومت، از تکرار آن مباحث خودداری می‌شود. به نظر می‌رسد در زیارت آل یاسین، ارکان نظام سیاسی اسلام،

مخصوصاً رکن رهبری، با تفصیل بیشتری ارائه شده باشد. باید میان ارکان نظام سیاسی اسلام اولویت بندی کرده و مشخص کرد که کدام یک مهم تر از دیگری است. در نگاه اول، رهبر مهم تر از سایر عوامل می باشد. به همین دلیل لازم است که امت جانش را فدای امام کند. اما اگر اسلام در خطر قرار گرفت، آن وقت امام هم فدای مکتب می شود. قانون هم قابلیت پذیرش تفاسیر مختلف را دارد و در واقع بستگی دارد که چه کسی - امام حق یا امام باطل - مفسر آن باشد. ترکیب مردم و رهبر و قانون هم منجر به شکل گیری دولت می شود.

در زیارت آل یاسین روی عنصر کلیدی رهبر تمرکز بیشتری شده و پیوند الهی رهبر و قانون و اینکه رهبر الهی مفسر و تبیین کننده قرآن و دعوت کننده مردم به سوی خداست، تأکید شده است (ر.ک: کورانی عاملی، ۱۳۹۳). این محتوا در ۲۳ سلام آغازین زیارت آل یاسین آمده که در ادامه به آنها اشاره می شود.

«سَلَامٌ عَلَى آلِ يَس، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا دَاعِيَ اللَّهِ وَرَبَّانِي آيَاتِهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بَابَ اللَّهِ وَذِيانِ دِينِهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَلِيفَةَ اللَّهِ وَنَاصِرَ حَقِّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حُجَّةَ اللَّهِ وَدَلِيلَ إِرَادَتِهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا تَالِيَّ كِتَابِ اللَّهِ وَتَرْجُمَانَهُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ فِي آتَاءِ لَيْلِكَ وَأَطْرَافِ نَهَارِكَ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بَقِيَّةَ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مِيثَاقَ اللَّهِ الَّذِي أَخَذَهُ وَوَكَّدَهُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا وَعْدَ اللَّهِ الَّذِي ضَمَّنَهُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا الْعَلَمُ الْمَنْصُوبُ وَالْعِلْمُ الْمَصْصُوبُ وَالْعَوْتُ وَالرَّحْمَةُ الْوَأْسَعَةُ وَعْدَا غَيْرِ مَكْدُوبٍ» «سلام بر خاندان یاسین، سلام بر تو ای دعوت کننده به سوی خدا و آگاه به آیاتش، سلام بر تو ای باب خدا و سیاستمدار دینش، سلام بر تو ای خلیفه خدا و یاور حقش، سلام بر تو ای حجت خدا و راهنما به سوی اراده اش. سلام بر تو ای تلاوت کننده کتاب خدا و تفسیر کننده اش. سلام بر تو در تمام ساعات شب و روز. سلام بر تو ای بجا مانده خدا در زمینش. سلام بر تو ای پیمان خدا که آن را برگرفت و محکمش کرد. سلام بر تو ای وعده خدا که آن را ضمانت نمود. سلام بر تو ای پرچم برافراشته و دانش سرریز، و فریادرس و رحمت گسترده و وعده بی دروغ».

چنانکه روشن است، برخی از ویژگی های امام که در این فرازاها به آن اشاره شده، از این قرار است که امام «دَاعِيَ اللَّهِ، بَابَ اللَّهِ، خَلِيفَةَ اللَّهِ، حُجَّةَ اللَّهِ، دَلِيلَ إِرَادَتِهِ، تَالِيَّ كِتَابِ اللَّهِ، بَقِيَّةَ اللَّهِ، مِيثَاقَ اللَّهِ، وَعْدَ اللَّهِ، الْعَلَمُ الْمَنْصُوبُ، الْعِلْمُ الْمَصْصُوبُ، الْعَوْتُ، الرَّحْمَةُ الْوَأْسَعَةُ، الْإِمَامُ الْمَأْمُونُ» است. تمامی این تعابیر بار سیاسی دارند و معرفی کننده قانون اسلام و رهبر اسلام و وظایف رهبر اسلام هستند. رهبری که بر قلله قرار دارد و دارای رحمتی فراگیر است و با دانش بی کران خویش بشر را در چارچوب های صحیح، منطقی، عقلانی و وحیانی رشد می دهد و به سوی خدا دعوت می کند.

جدول ۲- ارکان نظام سیاسی اسلام در زیارت آل یاسین

ردیف	ارکان نظام سیاسی اسلام	توضیحات	متن زیارتنامه
۱	رهبر	انسان کامل، بی‌نقص و معصوم	دَاعِيَ اللَّهِ، بَابِ اللَّهِ، خَلِيفَةَ اللَّهِ، حُجَّةَ اللَّهِ، دَلِيلَ إِزَادَتِهِ، تَالِي كِتَابِ اللَّهِ، بَقِيَّةَ اللَّهِ، مِيثَاقَ اللَّهِ، وَعَدَّ اللَّهُ، الْعَلَمَ الْمُنْصُوبَ، الْعِلْمَ الْمَضْيُوبَ، الْعَوْتَ، الرَّحْمَةَ الْوَابِعَةَ، الْإِمَامَ الْمَأْمُونِ
۲	قانون	قرآن	تَالِي كِتَابِ اللَّهِ وَ تَرْجُمَانُهُ
۳	مردم	همراه و دوست‌دار امام و دشمن دشمنان او	أَنَا وَلِي لَكَ بَرِيءٌ مِنْ عَدُوِّكَ
۴	دولت	دعوت‌کننده به سوی خدا با ایجاد زمینه‌های کمال و حذف موانع کمال	دَاعِيَ اللَّهِ
۵	غایت	سعادت	يَا مَوْلَايَ شَقِيٌّ مَنْ خَالَفَكَمْ وَ سَعِيدٌ مَنْ أَطَاعَكُمْ

۴-۱. محبت به امام

بعد دیگر زیارت آل یاسین از رابطه عاطفی امت با امامشان خبر می‌دهد. در این فرازها، عشق و محبت و دلدادگی زبانه می‌کشد. مردمی که عاشق رهبرشان هستند و به نشستن، برخاستن، ذکر، قرائت، قنوت، سجده، رکوع و لحظه‌لحظه زندگی او سلام و درود می‌فرستند، چرا که حیات و ممات او را الهی می‌دانند: «قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَ نُسُكِي وَ مَحْيَايَ وَ مَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»، «بگو: مسلماً نماز و عبادتم و زندگی کردن و مرگم برای پروردگار جهانیان است» (انعام، ۱۶۲). امت، ایشان را پیشوایی امین و مورد اعتماد می‌دانند و آرزویشان وصال اوست. رهبر نازنینی که گرچه آسمانی است، اما در آسمان مسکن ندارد و تاریکی شب و روشنی روز او را در برمی‌گیرد و ساکن زمین است و صبح و شام می‌کند. نکته لطیف دیگری که در اینجا وجود دارد این است که توحید و توجه به خدا در این مضامین موج می‌زند و از مثلث خدا، حجت خدا و خلق خدا خبر می‌دهد: «السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تَقُومُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تَقْعُدُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تَقْرَأُ وَ تَبْتَئُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تُصَلِّي وَ تَقْنُتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تَرْكَعُ وَ تَسْجُدُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تُهَلِّلُ وَ تَكْبِرُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تَحْمَدُ وَ تَسْتَغْفِرُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تُصْبِحُ وَ تُمْسِي، السَّلَامُ عَلَيْكَ فِي اللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى وَ النَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا الْمَأْمُونُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا الْمُقَدَّمُ الْمَأْمُولُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ بِجَمَاعِ السَّلَامِ»، «سلام بر تو هنگامی که برمی‌خیزی، سلام بر تو زمانی که می‌نشینی، سلام بر تو وقتی که می‌خوانی و بیان

می‌کنی، سلام بر تو هنگامی که نماز می‌خوانی و قنوت به جا می‌آوری، سلام بر تو زمانی که رکوع و سجود می‌نمایی، سلام بر تو وقتی که تهلیل و تکبیر می‌گویی. سلام بر تو هنگامی که سپاس و استغفار می‌نمایی. سلام بر تو زمانی که صبح و شام می‌کنی. سلام بر تو در شب هنگامی که می‌پوشاند و در روز وقتی که آشکار می‌شود. سلام بر تو ای پیشوای امین. سلام بر تو ای پیش نهاده آرزو شده. سلام بر تو به همه سلام‌ها».

سپس امام را شاهد می‌گیری و به توحید و نبوت شهادت می‌دهی. به اینکه مدار دلت، بر محور محبت محمد و آل محمد، تنها رهبران صادق انسان‌ها، می‌چرخد و اینکه دوازده امام پس از پیامبر اعظم (ص)، حجت خدا، مصادیق بارز امین‌الله و قافله‌سالاران بشریت هستند: «أَشْهَدُكَ يَا مَوْلَايَ أَنِّي أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ لَا حَبِيبَ إِلَّا هُوَ وَ أَهْلُهُ وَ أَشْهَدُكَ يَا مَوْلَايَ أَنَّ عَلِيًّا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ حُجَّتَهُ وَ الْحَسَنَ حُجَّتَهُ وَ الْحُسَيْنَ حُجَّتَهُ وَ عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ حُجَّتَهُ وَ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ حُجَّتَهُ وَ جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ حُجَّتَهُ وَ مُوسَى بْنَ جَعْفَرٍ حُجَّتَهُ وَ عَلِيَّ بْنَ مُوسَى حُجَّتَهُ وَ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ حُجَّتَهُ وَ عَلِيَّ بْنَ مُحَمَّدٍ حُجَّتَهُ وَ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ حُجَّتَهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّكَ حُجَّةُ اللَّهِ إِلَيْنَا الْأُولَى وَ الْآخِرَةُ».

۴-۲. ایمان و عمل صالح

حق پیروز است و انسان مؤمن باید همیشه امیدوار باشد و روز به روز بر ایمان و عمل صالح خود بیفزاید و جهت گسترش حق تلاش کند، چون رجعت خواهد آمد و اهل بیت (ع) سکان اداره سفینه خاک و خاکیان را به دست خواهند گرفت: «وَ أَنْ رَجَعْتَكُمْ حَقٌّ لَا رَيْبَ فِيهَا يَوْمَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا».

۴-۳. امنیت متعالی

در ادامه زیارت آل یاسین، از این سخن گفته می‌شود که با پایان عمر انسان در دنیا، زندگی او به اتمام نمی‌رسد و او همچون گل پرپر نمی‌شود، بلکه چون بذر می‌شکند و حیات او به شکلی دیگر ادامه می‌یابد. «وَ أَنْ الْمَوْتَ حَقٌّ وَ أَنْ نَاكِراً وَ نَكِيراً حَقٌّ وَ أَشْهَدُ أَنَّ التَّشْرَحَ حَقٌّ وَ الْبُعْثَ حَقٌّ وَ أَنَّ الصِّرَاطَ حَقٌّ وَ الْمِرْصَادَ حَقٌّ وَ الْمِيْرَانَ حَقٌّ وَ الْحَشْرَ حَقٌّ وَ الْحِسَابَ حَقٌّ وَ الْجَنَّةَ وَ النَّارَ حَقٌّ وَ الْوَعْدَ وَ الْوَعْدَ بِهَمَا حَقٌّ».

نظام‌های سیاسی سکولار از هر نوعی که باشند، محدود در اداره دنیا هستند و در بهترین حالت شاید بتوانند امنیت دنیوی انسان را تأمین کنند و از دغدغه‌های مادی انسان بکاهند، اما درباره امنیت متعالی و اخروی انسان، و حیات جاوید او نمی‌توانند کاری انجام بدهند و این نقص بزرگ مکاتب مادی بشری است.

۴-۴. سعادت و شقاوت

رهبر الهی مصداق صراط مستقیم، اطاعت از فرامین او موجب سعادت دنیوی و اخروی و سرپیچی و مخالفت از دستور او، موجب شقاوت و خسارت دنیوی و اخروی می‌شود: «يَا مَوْلَايَ شَقِيٌّ مَنْ خَالَفَكَ وَمَنْ سَعِدَ مَنْ أَطَاعَكَ».

۴-۵. تعیین مرز دوست و دشمن

در فراز پایانی زیارت آل یاسن هم در یک جمع‌بندی به دو صف حق و باطل، دوست و دشمن، معروف و منکر تصریح شده است. آنچه حق بوده و آنکه دوست داشتنی است و هر آنچه معروف می‌باشد، آن است که امام بفرماید و آنچه باطل و دشمن و منکر می‌باشد، آن است که امام بفرماید. از این‌رو زائر حمایت و موّدت، نام و نان و جان و نفس نفیس خود را نثار امام خویش می‌کند. «فَاشْهَدْ عَلَيَّ مَا أَشْهَدُكَ عَلَيْهِ وَأَنَا وَلِيُّكَ لَكَ بَرِيءٌ مِنْ عَدُوِّكَ فَالْحَقُّ مَا رَضِيْتُمُوهُ وَ الْبَاطِلُ مَا أَسْخَطْتُمُوهُ وَ الْمَعْرُوفُ مَا أَمَرْتُمْ بِهِ وَ الْمُنْكَرُ مَا نَهَيْتُمْ عَنْهُ فَانْفِسي مُؤْمِنَةٌ بِاللَّهِ وَ حُدَّةٌ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ بِرَسُولِهِ وَ بِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ بِكُمْ يَا مَوْلَايَ أَوْلَكُمْ وَ آخِرَكُمْ وَ نُصْرَتِي مُعَدَّةٌ لَكُمْ وَ مَوَدَّتِي خَالِصَةٌ لَكُمْ آمِينَ آمِينَ».

۵. نتیجه‌گیری

براساس چارچوب تحلیل ارائه شده توسط فیلسوف سیاسی شهیر جهان اسلام، یعنی ابونصر فارابی، ارکان نظام سیاسی، یعنی رهبر، مردم، مکتب، هدف و دولت، در زیارت امین‌الله و زیارت آل یاسین به اجمال بررسی شد. به نظر می‌رسد این دو زیارت‌نامه رابطه اجمال و تفصیل با یکدیگر دارند و مکمل هستند. رابطه امام و امت و یا به تعبیر فارابی رئیس فاضل و مردم، صرفاً یک رابطه خشک حقوقی و از بالا به پایین و دستوردهنده و اطاعت‌کننده نیست، بلکه یک رابطه عاطفی و عاشقانه است. رابطه‌ای که در آن امام و امت بر یک کشتی سوار و به سوی یک مقصد در حرکت هستند. در این نظام سیاسی به تمامی نیازهای عاطفی و احساسی، ظاهری و باطنی، مادی و معنوی، فردی و اجتماعی توجه می‌شود. براساس نگاه و تفکری که در این دوزیارت‌نامه ارائه می‌شود، وظیفه نظام سیاسی، علاوه بر تأمین امنیت بقای دنیوی و سامان دادن به دنیای مردم، تأمین سعادت و امنیت اخروی و بقای ابدی آنان هم است و این مهم تنها از عهده نظام سیاسی اسلام که ریاست آن را انسان‌های فاضل بر عهده دارند، برمی‌آید و این نکته کلیدی و مهمی است که اگر مورد غفلت قرار بگیرد، نظام سیاسی دیگر فاصله و اسلامی نخواهد بود و انسان و جامعه را به سعادت نخواهند رساند.

منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

ابن ادریس حلی، محمد بن احمد (۱۴۱۰ق). *السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی (والمستطرفات)*. قم: موسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعه المدرسین، ج ۱.

برزگر، ابراهیم (۱۳۹۳). دولت و استعاره امانت در مردم‌سالاری دینی. *مطالعات راهبردی*، ۶۴: ص ۷-۳۴.
جبارنژاد، محسن؛ لکزایی، شریف (۱۳۹۷). رابطه‌ی دین و سیاست در نگاه تطبیقی به آرای ملاصدرا و هگل. *سیاست متعالیه*، ۶(۲۳): ص ۱۷۳-۱۹۲.

حرانی، ابن شعبه (۱۴۰۰ق). *تحف العقول*. تهران: کتابفروشی اسلامیه.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۸/۴/۱۴). *پیام به حجاج بیت‌الله الحرام*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=2126>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۲/۸/۱۵). *بیانات در دیدار جمعی از اعضای تشکّل‌ها، کانون‌ها، نشریات، هیئت‌های مذهبی و شماری از نخبگان دانشجویی*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3203>

خمینی، سید روح‌الله (۱۳۷۷). *شرح چهل حدیث*. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.

خمینی، سید روح‌الله (۱۳۸۵). *صحیفه امام*. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ چهارم، ج ۲۱، ۱۰، ۱۸، ۸، ۱۴.

صدرالمতألهین شیرازی، محمد (۱۳۸۵). *الشواهد الربوبیه فی المناهج السلوکیه*. ترجمه و تفسیر جواد مصلح. تهران: انتشارات سروش.

فارابی، ابونصر (۱۳۷۸). *ترجمه رساله المله فارابی*. محسن مهاجرنیا. علوم سیاسی، ۶: ص ۲۹۳-۳۱۶.

فارابی، ابونصر (۱۳۷۹). *رساله المله فارابی*. به اهتمام محسن مهدی. علوم سیاسی، ۱۲.

فارابی، ابونصر (۱۹۸۶). *المله و نصوص اخرى*. تحقیق محسن مهدی. بیروت: دارالمشرق.

قمی، شیخ عباس (۱۳۸۰). *مفاتیح الجنان*. قم: نشر روح.

کلینی، محمد (۱۳۸۷). *الکافی*. قم: مؤسسه دارالحدیث العلمیه الثقافیه، ج ۲.

کورانی عاملی، علی (۱۳۹۳). *شرح زیارت آل یاسین*. ترجمه مسلم خاطری. قم: یقظه.

کاشف الغطاء، شیخ جعفر (۱۴۲۲ق). *کشف الغطاء عن مبهمات الشریعة الغراء*. قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه، ج ۴.

لکزایی، رضا (۱۳۹۴). *سیاست و زیارت؛ خوانشی جدید از زیارت امین‌الله*. در: مجموعه مقالات همایش بین‌المللی امام سجاد(ع). تهران: مجمع جهانی اهل بیت(ع).

لکزایی، نجف (۱۳۹۸). *امنیت متعالیه*. قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.